

Počeci hrvatske slikovnice

Dr. sc. Berislav Majhut, izvanredni profesor
Učiteljski fakultet Sveučilišta u Zagrebu

Iako je danas slikovnica nezaobilazni medij u odrastanju djeteta, vrlo se rijetko promišlja o njezinim počecima u Hrvatskoj. O povijesti njezina nastajanja, problemima i prilikama pisaca, ilustratora i nakladnika u okviru ovog nedovoljno istraženog dijela hrvatske kulturne baštine piše dr. sc. Berislav Majhut.

Slika 1 - *Domaće životinje*, 1885.

Imbro Tkalac je u svojim *Uspomenama iz Hrvatske* spomenuo i jednu anegdodu iz djetinjstva kad je imao devet godina (znači, godine 1833.). Jednog dana je u roditeljskoj kući u Vodostajama pokraj Karlovca na tavanu našao jedan veliki *folio* svezak uvezan u pergament u kojem su na praznim listovima bile nalijepljene slike. U igri su se malom Imbri pridružile i dvije mlađe sestre pa su uskoro odlučili da slike izrežu i da ih polijepu po hodniku. Na kraju su, zaželjevši se domoći lijepog uveza, istrgali sve listove i uništili sve slike. Desetak godina

kasnije Tkalac je u Beču posjetio zbirku bakroreza nadvojvode Karla. Nemalo se začudio kad je tamo ugledao dobro poznate sličice. Ispričao je kustosu kako je u djetinjstvu već imao u rukama te sličice te kako su ih u igri on i sestre uništili, a na to mu je kustos rekao: 'Pa, vi ste nesretniče, uništili imetak od pola miliona!'

¹ Misli se pola milijuna forinti. Za usporedbu, godišnja plaća laičkog učitelja bila je između 300 i 500 forinti (str. 144). Dakle, djeca su u igri uništila djelo vrijedno 1000 učiteljskih godišnjih plaća. Imbro Tkalac: *Uspomene iz Hrvatske*, Matica Hrvatska, Zagreb, 1945.

Anegdota ne opisuje samo nesretan život jedne zbirke Rembrandtovih bakropisa, već i uobičajeni životni tijek dječjih knjiga. Ako već i uspiju preživjeti intenzivnu upotrebu svojih neposrednih korisnika, one će kao dio djetinjstva biti odbačene čim djeca odrastu pa će posve sigurno završiti na kakvu tavanu ili u podrumu. Ova se anegdota uklapa i u činjenicu da je puno praznina na policama na kojima bi trebale biti slikovnice za koje iz sekundarne literature znamo da su postojale. Dobar primjer koji dokazuje tu prazninu na policama je pokušaj nalaženja prve hrvatske slikovnice. Najstarija u Hrvatskoj sačuvana slikovnica je *Domaće životinje* iz 1885., nakladnika Sveučilišne knjižare Franje Župana (Albrechta i Fiedlera) (slika 1), iako mi posve pouzdano znamo da je do te godine izašlo najmanje trinaest slikovnica². Prva pak hrvatska slikovnica za koju pouzdano znamo da je objavljena su *Domaće životinje* i njihova korist objavljena 1863. u nakladi Lavoslava Hartmana u Zagrebu. Nažalost, ona nije sačuvana. No, i prije pojave prve hrvatske slikovnice ilustrirana dječja knjiga u Hrvatskoj

² U tih trinaest slikovnica ne ubrajamo *Pričalice*, osam dječjih knjiga u većem formatu objavljenih između 1881. i 1884. u nakladi Sveučilišne knjižare Franje Župana (Albrecht i Fiedler) a koje su, zapravo, bogato ilustrirane knjige a ne slikovnice. Razlika ilustrirane knjige i slikovnice pretresena je u *Od slikovnjaka do Vragobe*.

Slika 2 - Prva glagoljska početnica iz 1527.

Slika 3 - *Mlajssem Robinzon*, 1796

Slika 4 - *Basne* Ignjata Čivića Rohrskog, 1844.

Slika 5 - ilustracije hrvatskih ilustratora umnažale su se u stranim tiskarama

ima svoju povijest na koju bi se valjalo ukratko osvrnuti. Iako su neke od najstarijih hrvatskih knjiga namijenjenih i djeci, poput Prve glagoljske početnice iz 1527., već vrlo raskošno opremljene drvorezima, teško ćemo ih nazvati čak i ilustriranim knjigama u užem smislu. Naime, za ilustriranu knjigu u užem smislu nužna je povezanost ilustracije i teksta, a ovdje imamo tek knjigu ukrašenu slikovnim priložima (slika 2) koji se vrlo labavo odnose na tekst ili su pak sadržajno posve neovisni od teksta knjige. Knjiga je objavljena u Veneciji pa su ilustracije jamačno talijanske.

U *Mlajssem Robinzonu*, hrvatskom kajkavskom prijevodu djela Joachima Heinricha Campea iz 1796., nalazimo dvije ilustracije. Kao predložak je poslužilo bečko izdanje iz 1789., ali nepobitno je da su drvoreze za hrvatsko izdanje izrađivali hrvatski majstori reprodukcije (slika 3). Prvi

hrvatski ilustrator dječje knjige je Nikola Lauppert koji je ilustrirao *Basne* Ignjata Čivića Rohrskog 1844. (slika 4) Iako su pedesetih i šezdesetih godina 19. stoljeća u Zagrebu postojale tehničke mogućnosti za izradu litografija (Julije Hühn i Dragutin Albrecht), uobičajeno je i možda jeftinije bilo izraditi ilustracije u inozemnim 'kamenotiskarnama'. Naši bi ilustratori izradili ilustracije koje bi se onda umnožile u stranim tiskarama. (slika 5)

Knjige s nacrtanim slikama

Sedam godina nakon što se počeo baviti u Zagrebu knjižarskim poslom³, oprezni Lavoslav Hartman dovoljno je financijski ojačao da se može upustiti i u sasvim nova područja nakladničkog djelovanja, a s druge strane smatrao je da je dovoljno dobro naučio što, bez prevelikog rizika, može novoga ponuditi sredini u kojoj djeluje. Sredinom šezdesetih godina Hartman snažno ulazi na područje dječje književnosti uvjeren, što kroz vlastito iskustvo što promatrajući nakladnike oko sebe⁴, da tu leže neiskorišteni potencijali. Zanimljivo je da Hartman na svim područjima djelovanja čini to preko ilustracija. Naime, 1863. objavljuje prve

slikovnice, 1864. preuzima objavljiva-nje niza prirodoslovnih knjiga *Věnac* koje je do tada izdavao Věnceslav Zaborj Mařík i dodaje im krasne litografije u boji. I, naposljetku, 1866. preuzima vlasništvo nad časopisom za mladež *Bosiljak* od dotadašnjeg vlasnika Ivana Filipovića i trećem izdanju časopisa dodaje ilustracije. Znači, pojava prve slikovnice iz 1863. nije slučajna. Dok je *Věnac* bio namijenjen školskoj mladeži i puku pa je knjiga mogla računati⁵ i na to da će biti distribuirana kao nagradna knjiga za kraj školske godine, Božić i Uskrs, sa slikovnicama to nije bio slučaj. Slikovnica je namijenjena predškolskoj djeci i ona ne može računati na uobičajene kanale distribucije putem učitelja i nagradnih knjiga. Slikovnica može računati samo na slobodno tržište. Bez oslanjanja na distribuciju putem nagradnih knjiga već jednostavnim izlaganjem knjiga na slobodnom tržištu, Hartman je u samo jednoj godini rasprodao cijelo prvo izdanje slikovnice *Domaće životinje i njihova korist*. Nije se mogao osloniti na prodaju putem nagradnih knjiga iz dva razloga: prvo, već rečeno, ovo

3 Gajevu knjižaru Hartman je kupio 1856.

4 'Prema sam podpuno uvjeren, da bi se ovakova posla imala latiti vještija ruka od mene, prinukala me je ipak velika nestašica poučnih i zabavnih spisah za mladež i naš puk, da ih ja izdavati počnem. [...] U Zagrebu 28. siečnja 1861.' - napisao je Mařík u Predgovoru drugog izdanja *Črtica* i pripoviesti o životinjah, to jest I. knjige *Vienca* iz 1862.

5 'Kad sam počeo izdavati *Věnac*, nisam se nadao tolikoj podpori od štovanoga občinstva i domaćih naših vlastih. Prečastni duhovni stol zagrebački izvolio je odpisom od 18. serpnja 1862., br. 436., prvu knjigu ovoga djela kao uzdarje u pučkih učionah što toplije preporučiti; a i visoko zemaljsko vojno zapovědništvo dozvolilo je odlukom od 16. kolovoza 1862., br. 6960, da se ta knjiga u krajiških pučkih učionah rabi kao uzdarje.' Predgovor u *Věnceslav Zaborj Mařík: Čertice i pripovesti o pticah, Věnac knjiga II.*, Lavoslav Hartman, Zagreb, 1864.

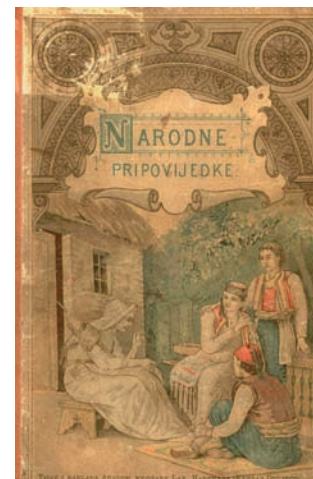
Pripremili smo za vas

Veliki broj slikovnica svojim likovnim materijalom kupljenim u inozemstvu ne korespondira s hrvatskom stvarnošću u kojoj djeca žive

Slika 7 - Zlatna knjiga sa stihovima Jove Jovanovića Zmaja i Augusta Harambašića, ilustratorica Emily Harding

Slika 8 - zbirka Narodnih pripovjedaka 1888.

Prva slikovnica za koju prema sadašnjim spoznajama možemo atribuirati hrvatskim autorima (što se tiče i ilustracije i teksta) je *Sveti Nikola u Jugoslaviji* iz 1922. iako autorima ne znamo imena (slika 9). *Sveti Nikola u Jugoslaviji* preuzima formu dječje slikovnice i onda se parodijski poigrava njome da bi progovorila o političkoj i ekonomskoj situaciji u Jugoslaviji 1922. godine.

su knjige namijenjene predškolicima, i drugo, one su preskupe: koštaju jednu forintu i 60 novčića⁶. Slikovnice nisu sačuvane, no opisane su dvije – jedna s dvojezičnim tekstom na hrvatskom i na srpskom (i na ćirilici) i druga na hrvatskom i njemačkom: *Domaće životinje i njihova korist*. Potonja je opisana kao 'poučno-zabavna knjiga za mladež s bojadisanimi, prema naravi nacrtanimi slikami svih domaćih životinjah i dodanim tumačenjem', 1863.

Karakteristično je za ove rane Hartmanove slikovnice da one za tu visoku cijenu koju traže moraju ponuditi mnogo koristi: istaknuta je poučna strana životinja kroz tumačenja, životinje su naslikane prema naravi, dvojezičnost teksta. U to vrijeme (šezdesetih i sedamdesetih godina) još uvijek je značajna i jaka utilitarna dječja književnost usmjerena poučavanju ili vjerskom odgoju pa se oslobađanje književnosti od svrha koje leže izvan nje doživljava kao korak naprijed. Nešto

⁶ Podatak s popisa Hartmanovih nakladnina na knjizi Mařík: *Certice i pripovesti o pticah iz 1864. Kako je cijena knjiga paprena, one se prodaju još i 1874. no sada je cijena već znatno snižena na samo 1 forintu.*

prije 1880. pojavljuju se slikovnice koje su usmjerene očito samo na zabavu. Knjižara Mučnjak i Senftleben nudi slikovnice s naslovima poput: *Priča o Pepeljugi*, *Priča ob obuvenom mačku* i sl. po vrlo pristupačnim cijenama od 30 novčića. Nažalost, niti te slikovnice nisu sačuvane. Ilustracije za slikovnice su nabavljane u inozemstvu, gdje su visoke naklade osiguravale niske cijene otisnutih ilustracija. Potom bi se tako dobivenim slikama dodavao tekst na hrvatskom. Čak i kad bi okolnosti izdavanja slikovnice u Hrvatskoj zahtijevale prigodni likovni materijal, ipak se poseže za inozemnim ilustracijama, primjerice u prigodi 40 obljetnice književnog rada Zmaja Jove Jovanovića Kugli izdaje slikovnicu *Zlatna knjiga* sa stihovima Jove Jovanovića Zmaja i Augusta Harambašića, ali ilustratorica je engleskinja Emily Harding (slika 7). Djelatnost objavljivanja slikovnica uglavnom je, osim časnih izuzetaka, bila usmjerena komercijalnom efektu, a rad na njima smatran honorarnim, usputnim poslom. Dokaz tomu je veliki broj slikovnica koje svojim likovnim materijalom kupljenim u inozemstvu

Slika 9 - *Sveti Nikola u Jugoslaviji*, 1922.

uopće ne korespondira s hrvatskom stvarnošću u kojoj djeca žive. Osobito je to vidljivo primjerice na temi športa pa ćemo u slikovnicama objavljenim u Hrvatskoj naći športove koje djeci ne znaju objasniti niti odrasli, primjerice: *baseball*, *cricket*, *croquet* i sl. Najčešće se ilustratori ne potpisuju pa je stoga vrlo teško utvrditi kad se pojavljuju prvi hrvatski ilustratori slikovnica. Poznato je, primjerice, da je Petar Rogulja, profesor risanja na Obrtnoj školi u Zagrebu, ilustrirao trima litografijama u boji Basaričekovu zbirku *Narodnih pripovjedaka* 1888. (slika 8) pa je teško povjerovati da bi uopće trebalo tragati za slikovnicom prije te godine. Možda su hrvatski ilustratori nadopunjavali već gotov ilustrativni materijal za slikovnicu svojim crtežima. Međutim, za to nemamo dokaza.